

DOI: <https://doi.org/10.36550/978-617-8245-81-8-4>

БАБЕНКО Тетяна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький
ORCID: 0000-0001-5085-2779
E-mail: babenkot80@gmail.com

**РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ
МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

В умовах воєнного конфлікту система освіти України зіштовхнулася із проблемами безпекового, гуманітарного, психологічного, інфраструктурного характеру. Особливості освітнього простору та специфіка педагогічної діяльності в умовах воєнного стану вимагає від педагогів швидкої адаптації до нових умов і висуває нові вимоги до професійно значущих особистісних якостей. Відповідаючи на вимоги часу, вища освіта змінюється, актуалізуючи проблеми розвитку у майбутніх педагогів здатності адекватно і своєчасно реагувати на зміни, готовності до безперервної освіти і розвитку, здатності бути активними та ініціативними, вміння швидко і ефективно адаптуватися до нових умов в кризових ситуаціях, соціально-професійної мобільності.

Умовами розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього педагога є, на нашу думку, творче освітнє середовище та студоцентрований підхід до організації навчання у вищій школі. Такий підхід до освіти сприяє формуванню здатності вчитися впродовж життя, розвиває організаційне, креативне, гнучке мислення, що дозволяє з успіхом діяти в умовах змін та невизначеності.

Соціально-професійна мобільність сьогодні вивчається у різних галузях науки. На філософському рівні соціально-

професійну мобільність досліджували М. Вебер, Б. Гершунський, І. Василенко, І. Фролов, М. Шелер та ін.

Розвиток та формування мобільності особистості на педагогічному рівні досліджували Л. Амірова, Л. Горюнова, Л. Мітіна Ю. Клименко, Р. Пріма, Є. Рапацевич, Ю. Сачук, Л. Сущенцева, О. Шаров та інші.

Питанням впровадження студентоцентризму в освітній процес приділяли увагу Г. Андрєєва, І. Зимна А. Мельниченко, Ю. Рашкевич, О. Шаров.

Мета статті – обґрунтувати розвиток соціально-професійної мобільності майбутнього педагога в умовах воєнного стану.

Попри розмаїття теоретичних підходів до розуміння сутності понять мобільності та соціально-професійної мобільності, в сучасній науковій літературі не існує сталого визначення цього терміну.

Термін «мобільність» (від лат. *mobilis* – рухливий) у загальнонауковому значенні означає рухливість, здатність до швидкого переміщення та дій, до мінливості та адаптації.

Варто зазначити, що поняття «мобільність» активно досліджується порівняно недавно, лише з другої половини ХХ ст., хоча було введено в науковий обіг майже на сто років раніше. П. Сорокін ввів поняття «соціальна мобільність», маючи на увазі соціальні переміщення не тільки індивідів, груп, а й соціальних об'єктів (цінностей), тобто всього того, що створено або модифіковано в процесі людської діяльності. Для того щоб пояснити переміщення в параметрах соціального простору, автор користувався термінами «горизонтальна соціальна мобільність» і «вертикальна соціальна мобільність». Першу П. Сорокін пов'язував зі зміною соціального статусу людини, з кар'єрним ростом фахівця, а другу розглядав як таку, що відбувається на одному статусному рівні. Горизонтальна соціальна мобільність

передбачає перехід індивіда з однієї соціальної групи в іншу, розташовану на тому ж рівні суспільної стратифікації [12].

Сьогодні соціальна мобільність вже не пов'язується безпосередньо з соціальним становищем і соціальним статусом, а характеризує спосіб соціального функціонування людини. Тому соціальна мобільність визначається як властивість соціальних суб'єктів, яка виявляється в їх здатності швидко і адекватно модифікувати свою діяльність при виникненні нових обставин, легко і швидко освоювати нові реалії в різних сферах життєдіяльності, знаходити адекватні способи вирішення несподіваних проблем і виконання нестандартних завдань.

У контексті соціальної мобільності починаючи з 30-х рр. ХХ ст. досліджується професійна мобільність. У другій половині 90-х рр. ХХ ст. почали з'являтися роботи вчених-педагогів, присвячені розгляду і вивченню проблем мобільності в різних педагогічних аспектах. Якщо з позиції соціально-економічних наук, які досліджують процеси мобільності, вивчаються насамперед характер протікання цих процесів на груповому та індивідуальному рівнях, умови і чинники, що впливають на них, можливості і способи їх державного регулювання, то з позиції педагогіки в центрі уваги опиняються проблеми формування індивідуальної мобільності особистості в освітньому процесі.

З точки зору характерологічних якостей особистості професійна мобільність є сукупністю особистісних характеристик і особливих форм поведінки (схильність до творчості, постійного самовдосконалення і самоактуалізації, здатність ризикувати, проявляти ініціативу, підприємливість в суспільстві, на робочому місці і т. д.), які проявляються в ситуації зміни професії. професійна мобільність є механізмом соціальної адаптації, дозволяє людині управляти ресурсами суб'єктності та професійним поведінкою

Все вищесказане дозволяє зробити висновок про те, що соціальна і професійна мобільність тісно взаємопов'язані і тому

можна говорити про соціально-професійну мобільності особистості.

Р. Пріма у своїх дослідженнях визначає професійну мобільність майбутнього вчителя початкових класів як «підґрунтя ефективного реагування особистості на «виклик» сучасного суспільства, своєрідний особистісний ресурс, що лежить в основі дієвого перетворення суспільного довкілля і самого себе в ньому; внутрішній потенціал особистості, що лежить в основі гнучкої орієнтації і діяльнісного реагування в динамічних соціальних і професійних умовах у відповідності з власними життєвими позиціями; забезпечує готовність до змін і реалізацію цієї готовності у своїй життєдіяльності (готовність особистості до сучасного життя з його багатоаспектними чинниками вибору); детермінує професійну активність, суб'єктність, творче ставлення до професійної діяльності, особистісного розвитку, що сприяє ефективному розв'язанню фахових проблем» [11, с. 101–102].

Проведений аналіз сутності поняття «соціально-професійна мобільність», а також власні дослідження дозволяють визначити, що складовими соціально-професійної мобільності майбутнього педагога є здатності, які дозволяють ефективно діяти в професійному середовищі, що постійно змінюється, а саме, орієнтуватись у мінливому інформаційному середовищі, відстежувати і правильно оцінювати стан навколишнього простору, проявляти адекватну ситуації та власним цілям активність, адаптуватися до умов, які змінюються, а також впливати на оточуючу дійсність, здатність до постійного самовдосконалення. Серед особистісних якостей та рис, що утворюють здатність та готовність до соціально-професійної мобільності можна вилити такі: ініціативність, креативність, соціальна та професійна активність, здатність ризикувати, самоорганізованість, самостійність, вольовий самоконтроль, рішучість, впевненість у собі, відкритість до нового,

Особистісні якості та здатності, що дозволяють людині швидко переходити від одного рівня професійної діяльності до іншого, не є вродженими, тому стає можливим їх цілеспрямоване формування, в тому числі освітніми засобами.

В процесі професійної освіти, поряд із вдосконаленням соціальної мобільності, відбувається становлення основ професійної мобільності фахівця. Науковці розрізняють стихійну і цілеспрямовану форми соціалізації. Ми вважаємо, що у процесі розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього педагога є потреба в реалізації обох згаданих форм. Процес становлення особистості вимагає створення спеціальних умов, тобто особливим чином організованого соціокультурного середовища.

Творче освітнє середовище є однією з умов розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього педагога. З соціологічної точки зору освітнє середовище може розглядатися як системно організований освітній простір для оволодіння різними видами і формами людської діяльності, що має свої соціальні, соціально-педагогічні, психолого-педагогічні, кадрові, матеріально-технічні особливості; яке забезпечує процес передачі і засвоєння соціального досвіду і ціннісних орієнтацій, формування системи цілісного світогляду, навичок, знань і умінь, необхідних для соціалізації особистості.

К. Приходченко досліджуючи теоретичні і практичні аспекти творчого освітнього середовища, зазначає, що воно допомагає відійти від репродуктивного засвоєння знань до активної творчої діяльності. Творче освітнє середовище сприяє самоосвіті і самовдосконаленню студентів, сприяє розвитку їх здібностей та обдарувань, креативного мислення, формуванню особистості з гнучким розумом [10].

Середовище закладу вищої освіти є фактором актуалізації потреби у саморозвиткові, реалізації свого творчого потенціалу, усвідомлення себе як суб'єкта самозмін. Розвиток соціально-

професійної мобільності студента буде більш ефективним за наявності різноманітних освітніх траєкторій, можливості вибору освітніх мікросередовищ, отримання додаткової професійної кваліфікації, можливість вибору викладача, вибіркової дисципліни, перенесення акцентів з репродуктивного засвоєння знань на їх творче застосування в умовах, максимально наближених до професійної діяльності. Навчання майбутніх фахівців має проходити на основі змісту і технологій, які випереджають поточний рівень економічного, технологічного, соціального та іншого розвитку.

Ми погоджуємося із Р. Ляшенко, що реалізація студентом вищу активної життєвої позиції в пізнавальній, професійній діяльності залежить від ступеня сформованості відносин, інтересів, установок та навичок діяльності. Вузькість інтересів майбутнього викладача є показником неповної сформованості його установок і позиції в цілому. Вони в свою чергу визначають недостатню активність, а в кінцевому результаті професійної самоактуалізації особистості, що зв'язана з недостатністю виконання студентом характерних для нього соціальних функцій. [6, с. 84].

К. Крутій зазначає, що важливими характеристиками освітнього середовища є стиль спілкування, рівень активності, розвивальний ефект [5]. Головними особами, що демонструють освітні, професійні цінності, є науково-педагогічні кадри, які виступають зразками діяльності у професійній сфері. Викладачі у власній поведінці повинні керуватися тими цінностями, які бажають прищепити студентам. Тому соціально-професійна мобільність студента в значній мірі залежить від науково-педагогічних кадрів, які є складовою освітнього середовища закладу освіти, ступеню їх компетентності і мобільності.

Освітнє середовище закладу вищої педагогічної освіти стає фактором професійного становлення майбутнього педагога, якщо зміст навчальних дисциплін орієнтований на практику; відносини

між викладачем і студентом засновані на принципах взаємоповаги, демократичності; існують матеріально-технічні можливості для організації сучасної освітньої діяльності та розвитку студентів; існує партнерство між суб'єктами освітнього процесу.

Ми погоджуємося із Я. Галетою, що інтенсивний розвиток інформаційних технологій сприяє уніфікації життєдіяльності суспільства, створює основу для віртуалізації соціокультурного простору і розвитку інформаційної культури. [2, с. 14].

Отже, під освітнім середовищем закладу освіти ми розуміємо систему впливу та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться у соціальному та просторово-предметному оточенні в межах організованого освітнього процесу.

Для того, щоб освітнє середовище сприяло розвитку соціально-професійної мобільності воно повинне відповідати таким вимогам: гнучкість, тобто здатність освітніх структур до швидкої перебудови у відповідності до потреб особистості, навколишнього середовища, суспільства, що змінюються; відкритість, яка передбачає широку участь усіх суб'єктів освіти в управлінні; стимулювання вільного висловлювання власних думок; демократизацію форм і методів навчання і виховання; саморозвиток і саморегуляцію, засновані на процесах розвитку та саморозвитку особистості; установку на спільне діяльнісне спілкування, атмосфера доброзичливості, взаєморозуміння, діалог всіх суб'єктів освітнього процесу; творче змістове наповнення; поєднання інноваційних та традиційних форм і методів навчання; залучення до проектної діяльності, наповнення освітнього процесу творчими пошуково-дослідницькими й проблемними ситуаціями, особистісне становлення майбутніх фахівців, їхнє самоствердження, соціалізацію.

Значним потенціалом щодо розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього педагога мають такі методи організації

освітньої взаємодії: проблемне навчання, яке допомагає навчитися долати труднощі викликані невизначеністю способів вирішення проблемних завдань та сприяє розвитку самопізнання, наполегливості, впевненості у собі; пошукові, дослідницькі методи, методи самостійної роботи. Студент, здійснюючи самостійні дослідження, опановує вміння постановки і досягнення мети, вибору стратегії розв'язання завдання, в процесі чого розвиваються такі якості, як відповідальність, наполегливість, саморух до мети, формується впевненість в собі; інтерактивні методи навчання, оскільки навчаючи інших, задовольняються потреби в самореалізації і самовиявленні; метод проектів, який дає широкі можливості свободи вибору діяльності, забезпечує найкращі можливості для прояву своєї індивідуальності як у визначенні напрямку роботи, так і способів її виконання; диференційоване і індивідуалізоване навчання має виняткові можливості для культивування почуття впевненості в своїх силах, для розвитку найсильніших сторін кожного студента; евристичне навчання, яке залучає студентів до творчої діяльності з виходом на самостійний освітній продукт.

Можна стверджувати, що навчити людину творити можна лише одним способом – озброїти її творчими інструментами, тобто тими структурами, які забезпечують сутність творчої діяльності:

- 1) самостійна передача знань і вмінь на нові ситуації (комбінаторика);
- 2) сприйняття нових проблем у знайомих типових умовах (професійна уява);
- 3) уявлення про нові функції знайомих об'єктів (професійна фантазія);
- 4) здатність бачити структуру об'єктів дослідження (індуктивно-дедуктивний аналіз);
- 5) поєднання відомого з новим Підхід до вирішення проблем (еклектика) тощо.

Зміст навчальних матеріалів відображається в навчальних планах і програмах навчальних дисциплін закладів вищої освіти. Розробка та впровадження відповідного навчально-методичного забезпечення викладання дисциплін професійної та практичної підготовки фахівців стане запорукою успішної реалізації поставлених завдань. Зміст навчальних матеріалів поширюється за допомогою різноманітних засобів, методів і форматів.

Що стосується форми, то її можна підсумувати в поєднанні зі способом організації навчальної діяльності. Розрізняємо аудиторний та позааудиторний формати професійного розвитку та розвитку творчого потенціалу студента.

Аудиторні заняття включають лекції, практичні та семінарські заняття, лабораторні заняття, індивідуальні форми контролю знань.

Позааудиторна робота включає написання науково-дослідних робіт, участь в олімпіадах та творчих конкурсах, самотійну роботу студентів під час вивчення дисциплін професійно-практичного циклу підготовки, факультативів (навчальних студій та навчально-методичних семінарів) та практики.

Серед методів, що використовуються у процесі професійної підготовки, вважаємо найбільш ефективним проблемно-пошуковий і дослідницький, зокрема використання навчальних завдань і навчальних ситуацій, проектних методів, тренінгових вправ, навчальних чи організаційно-діяльнісних ігор, оскільки лише у закладі вищої освіти, коли навчання наближається до справжньої професійної діяльності майбутніх викладачів, стає можливим формування нового типу викладача – активного, вдумливого, самокритичного.

Розвиток професійно-творчих якостей студентів передбачає максимальне втілення характеру проблемної творчості в навчальній діяльності та набуття ними власного творчого досвіду. Основним організатором навчально-пізнавальної діяльності,

агентом соціалізації у процесі професійної підготовки магістрантів вищого навчального закладу є його викладач (тьютор). Сучасні дослідники активно працюють над створенням персональних портретів викладачів.

При цьому всі вони схиляються до думки, що це має бути відповідальна, організована людина, з високим ступенем самоконтролю, критична до себе та результатів своєї діяльності, з гуманістичним мотиваційним настроєм, усвідомлююча свою соціальну мета.

Крім того, такі викладачі повинні поважати особистість студентів, уміти встановити рівноправні стосунки з аудиторією, бути сповненими оптимізму та впевненості в собі.

У процесі творчого розвитку студентів діяльність викладача вищого навчального закладу поділяється на різні важливі функції. Аналізуючи, з одного боку, можна виявити складність його педагогічної діяльності в освітньому контексті, формування творчого потенціалу викладача, з іншого боку, важливість його ролі в процесі професійної підготовки.

Тому завдання викладача полягає в тому, щоб:

- постійно демонструвати студентам важливість і привабливість професії, розкривати їх креативність;
- залучати студентів до розробки моделі особистості сучасного педагога, зосереджуючись переважно на виявленні та валідації параметрів креативності, тобто творчий потенціал і творчу спрямованість, визначити модель як ідеальну мету професійно-педагогічного розвитку з урахуванням побудови професійної та особистісної перспективи під час навчання в університеті,
- використовувати можливості, навчальних дисциплін з метою розвитку креативності студентів;
- посилення виховної роботи зі створення творчої атмосфери в студентському колективі;

— стимулювання самостійної творчої діяльності студентів;

— діагностичний супровід, який дозволяє оцінити зміни показників особистісного розвитку студента та провести корекційну роботу (за потреби).

Як бачимо, завдання викладача – створити умови, за яких кожен студент зможе проявити свої здібності, здібності, таланти, продуктивно організувати свою діяльність, відстояти свої позиції, налагодити стосунки в колективі. Викладачі створюють умови, необхідні для того, щоб студенти стали фахівцями-професіоналами, цікавими майбутнім роботодавцям, тобто здатними самостійно мислити, навчатися та вирішувати різноманітні проблеми – з високим творчим потенціалом. Тобто діяльність викладача в процесі реалізації певної функції можна розглядати як певну аналогію так званого тьюторського супроводу пізнавальної діяльності студентів.

Організація якісного та інноваційного освітнього середовища у вищих навчальних закладах у процесі професійної підготовки сприятиме формуванню професійного потенціалу майбутніх фахівців вищої педагогічної школи. Вплив усіх його компонентів (особистісного, інформаційного змісту, організаційної діяльності) забезпечить перебування студента в активній, суб'єктній позиції щодо власної освіти і, у свою чергу, професійне становлення та підготовка до професійної самореалізації.

На думку К. Приходченко, освітнє середовище здатне набувати творчого характеру, тобто ставати комплексним утворенням, сформованим у системі шляхом спільної організаційно-управлінської діяльності всіх учасників, з певним змістом. Тобто, необхідно створити освітнє середовище, яке б сприяло самостійній інноваційній та творчій діяльності майбутніх освітян, пропонуючи таким чином альтернативи та варіативність рішень за нових умов. Виходячи з цього, можна

стверджувати, що педагогіка вищої освіти, заснована на ідеях і принципах перспективної освіти, формує сучасне здібностно-орієнтоване освітнє середовище.

Його зміст є основою для розвитку особистісних здібностей і можливостей самовизначення у професійній діяльності та підготовки до мінливих соціальних умов.

Основними елементами цього змісту освіти є формування таких якостей особистості, які дозволяють самостійно засвоювати новий зміст і прийоми діяльності:

- базові загальнокультурні знання, що передбачають широкий кругозір і активну діяльність у сфері дошкільної освіти;
- розвиток загальних здібностей, схильності та інтереси, які допомагають людині адаптуватися до мінливого життя, самовдосконалення в підготовці до використання своїх знань у професійній діяльності, розвиток інноваційних здібностей, навичок самоосвіти, уміння знаходити рішення складних проблем.

Успішність і ефективність її організації безпосередньо залежить від реалізації трьох її складових:

- 1) інформаційно-змістовної (зміст навчальної діяльності),
- 2) особистості (викладача ЗВО)
- 3) організації та функціонування (форми, методи і засоби навчальної діяльності).

Опишемо їх докладніше. Вважаємо, що домінуючим системним компонентом освітнього середовища вищого навчального закладу є зміст професійної підготовки в контексті розвитку професійно-творчого потенціалу. У ньому ми розрізняємо теоретичну і практичну частини.

Одна полягає у формуванні професійного уявлення про мету, особливості та реальну обстановку майбутньої професійної діяльності на основі засвоєння певної системи знань, а друга – у формуванні умінь, навичок та системи професійних здібностей.

В основу викладу покладено концепцію системи педагогічної адаптації, яка визначає зміст освіти як знання, способи діяльності, досвід творчої діяльності, а також досвід афективних цінностей і ставлення до світу та діяльності. Засвоєння всіх цих компонентів забезпечує формування всебічно гармонійно розвиненої особистості, готової брати участь у творчому процесі всього суспільства.

В сучасних умовах актуалізуються проблеми формування високого рівня освіченості та покращення рівня мотивації до самовдосконалення студентів. Це вимагає перегляд освітнього середовища студента нових форм та методів навчально-пізнавальної діяльності та запровадження нових засобів навчання, які будуть забезпечувати пізнавальний інтерес майбутніх фахівців та посилюватиме та зміцнюватиме процес формування та розвитку знань, умінь і навичок.

Сучасний заклад вищої освіти потребує викладачів, які швидко реагують на зміни в соціальній сфері, ефективно використовують інформаційно-комунікаційні технології, компетентно скеровують особистісний розвиток майбутніх фахівців, з креативністю підходять до навчально-виховного процесу.

Дослідження цієї теми є актуальним у наш час, тому що проводяться реформи національної освіти та сучасне суспільство потребує компетентнісно орієнтованих спеціалістів, які будуть всебічно розвинені та будуть використовувати отримані знання на практиці під час виконання професійних завдань.

Початковим етапом самоосвіти є самонавчання. Самоосвіта та самонавчання націлюють особистість на пізнання дійсності, яке є об'єктивним, а також на самопізнання, самоорганізацію й самовизначення – процеси, що є показниками зрілості особистості. Самовиховання – це передусім свідомо діяльність людини, яка є спрямованою на вироблення у себе позитивних рис й подолання негативних. Лише за певних умов самовиховання

може успішно здійснюватися. Насамперед людина повинна мати знання про себе, вміти об'єктивно оцінювати власні позитивні й негативні риси.

Зараз надзвичайно актуальною й своєчасною є проблема самовдосконалення особистості взагалі. Багато вітчизняних та зарубіжних дослідників вважають, що людина самостійний здійснює вибір свого життєвого шляху, цілей, цінностей, етичних норм, майбутньої професії й умов життя лише за допомогою пізнання, виявлення і аналізу своїх можливостей, здібностей, схильностей, інтересів й установок, усвідомлення свого місця в житті, в суспільстві.

Психологічна готовність до самовдосконалення, виступаючи як інтеграційна характеристика особистості, базується на здібності до самопізнання, самоідентифікації, самореалізації й припускає можливість побудови системи індивідуальних взаємодій зі світом та індивідуального розвитку.

Важливу роль у самовдосконаленні особистості відіграє самоосвіта й самовиховання як власне результат самоосвіти. На думку педагогів, психологів і соціологів для справжнього особистісного самовдосконалення необхідна самоосвітня діяльність, що задовольняє потребу в самопізнанні, пізнанні і особистісному зростанні.

Професійне самовдосконалення – це свідомо професійна діяльність педагогів у певній безперервній системі педагогічної освіти. Робота у закладах вищої освіти базується на інтересах, потребах і здібностях студентів, а також на вимогах суспільства щодо соціалізації особистості, особистісного та професійного розвитку.

Самовдосконалення виконує такі функції:

— удосконалення та збагачення знань (дисципліни, часткова методика, навчання, виховання, психологія, етика тощо);

— розвивати світогляд, професійні цінності та переконання, які відповідають суспільству та місії вищих навчальних закладів;

— мотивація розвитку творчої діяльності (любов і повага до дітей, захоплення предметом, потреба в самореалізації та ін.);

— розвивати особисті стійкі моральні якості (віру, гуманізм, педагогічний оптимізм, принциповість, доброту, душевну щедрість тощо);

— розвиток сучасного способу педагогічного мислення, його системності, конкретності, гнучкості, економності, вибірковості, почуття міри та ін.

Базова освіта є відправною точкою діяльності. Однією з основних цілей діяльності має стати розробка методичних рекомендацій щодо самоосвіти. Професійна самоосвіта – це систематична і цілеспрямована освітня діяльність соціальних педагогів, метою якої є задоволення суспільних потреб у навчанні студента, подолання суперечності між швидкістю старіння знань і швидкістю їх оновлення, загальна гармонія між вузькопрофесійними і професійними знаннями. діяльності педагогів та особистості. Розвивати, здатність вирішувати професійні завдання поза сучасністю.

Сутність самовиховання полягає в зіставленні власного досвіду з накопиченим у науці про виховання.

На цьому етапі доцільно проаналізувати різні точки зору на те чи інше питання, щоб визначити особисту позицію. Розвиток творчої активності у сфері самовиховання тісно пов'язаний із питаннями позитивної життєвої позиції.

Педагогіка самовдосконалення особистості допомагає досягати цілей, збагачує людину, робить її більш здібною, яскравою, багатогранною, цікавою для оточуючих, поважаною нею самою та самою собою, підвищує здібності особистості, відкриває для себе нові горизонти реалізації та самовираження.

Багато факторів впливають на самовиховання людини на різних етапах її життя. Але в будь-якому випадку її досягнення багато в чому визначається нею самою, її самостійністю, самооцінкою, самокритичністю, вимогливістю, бажаннями, діяльністю, цілями, волею, наполегливістю, зусиллями, тобто її постійним самовдосконаленням. Самовдосконалення – це виховання самого себе, а одна з найефективніших і найпродуктивніших освітніх систем – «сам собі викладач».

Самовдосконалення є сполучною ланкою між усіма аспектами особистісного та професійного зростання людини, подолання негативних впливів і звільнення місця для позитивних. Найважливішою його формою є самовиховання та самовиховання. Це дві відносно самостійні підсистеми самовдосконалення, але вони взаємопов'язані і доповнюють одна одну.

Усвідомлення потреби в самоосвіті вимагає достовірної інформації про свою особистість. Майбутні фахівці набувають його шляхом самооцінки власних якостей, умінь, знань, умінь і навичок. Але мати високу думку про власну свідомість нічого не коштує; розумним є те, що інші вважають розумним. Тому, якщо говорити про себе, першочерговим є думка оточуючих, думка вашої команди, реальні досягнення в навчанні та роботі, оцінки та показники ефективності викладачів, керівників і колективів. Справжня самооцінка поєднує власну позитивність зі слабкостями та недоліками для формування мотивації до самовдосконалення та самовиховання. Самовдоволення призводить до застою або навіть регресивного розвитку. Тому для самовдосконалення потрібно:

- систематично вивчати актуальні проблеми національної та зовнішньої політики;
- опанувати найскладніші питання гуманітарних та соціально-економічних наук;

— підвищення рівня та якості професійних, освітніх і наукових знань;

— володіння соціальними науками, психологією та педагогікою, необхідними для високих досягнень у житті, а також у соціальному та професійному розвитку та практичній діяльності;

— постійно поповнювати та розширювати методичну бібліотеку, що дозволяє підбирати відповідні методи та засоби навчання та самоосвіти;

— формування та розвиток культури спілкування, що сприяє тісному контакту та взаємодії під час вирішення навчальних та службових завдань;

— знання та навички методів самовдосконалення систематично оновлюються, що дозволяє просуватися вперед у професійному навчанні.

Самовування – це позитивна, цілеспрямована діяльність особистості, спрямована на формування і розвиток якостей і звичок, що мають суспільне і моральне значення, а також на усунення і усунення негативних якостей особистості, справжнього, духовного зростання, соціального і матеріального життя. Найважливішими умовами успіху в самоосвітній роботі є максимальна самокритичність, високе відчуття відповідальності за свої вчинки і спосіб життя, наступне дотримання поставлених цілей відповідно до усвідомлених суспільних потреб, умов професійної діяльності та розвитку особистості. плани.

В основі самоосвіти є бажання бути гідною і поважною людиною, цивілізованою людиною, розумною людиною, здатною реалізувати життєві можливості, і на цій основі постійно вчитися і самооцінювати себе як особистість, громадянина, професіонала, бачити себе. як би з боку, думати про близьких і далеких життєвих перспективах, робити все для їх досягнення в плані особистих якостей, справ, духовного зростання, соціального і матеріального благополуччя. Найважливішими умовами успішної

самоосвітньої роботи є максимальна самокритичність, високий рівень відповідальності за власну поведінку і спосіб життя, наполегливість у досягненні результатів поставлених цілей.

Зміст самовиховання залежить від віку, способу життя та особливостей особистості. Пріоритетними напрямками самоосвіти в сучасних умовах є:

- громадянський патріотизм і духовна етичність, морально-психологічні якості;
- старонність, цілеспрямованість, працьовитість і професійні звички досягнення;
- повага та турбота про батьків, людей похилого віку, ветеранів, хворих;
- шанобливе та гуманне ставлення до людей, дотримання їхніх прав, інтересів та думок;
- демократичність у стосунках з іншими: визнання свого права висловлювати власну думку та ставлення до незгоди з іншими є нормальними і не є ознакою ворожості чи розумової відсталості.

У процесі самовдосконалення використовують різні методи самоосвіти. Найважливішими з них є: самоспостереження, самоаналіз, самооцінка, віра в себе, самозобов'язання, самовправа, наведення прикладу, самопримус, самоконтроль, самокорекція.

Навчання і самовиховання – дві сторони процесу формування особистості. Самовиховання – це свідомо діяльність людини, спрямована на розвиток позитивних якостей і подолання негативних. За певних умов це було успішно проведено. По-перше, це вимагає від людини пізнання себе та вміння оцінити власні позитивні та негативні риси.

Важливий аспект самовиховання – логічне мислення, вміння проаналізувати кожен свій вчинок, що сприяє виробленню вимогливості до себе як постійної риси характеру, без якої

неможливо досягти успіху в цій справі. Тому педагоги в індивідуальних бесідах і на зборах детально аналізують порушення правил поведінки, їх причини, привчають студентів до самоаналізу. Самовиховання потребує тривалих вольових зусиль, уміння керувати собою, досягати поставленої мети, не занепадати духом від невдач. Тому слід залучати студентів до видів діяльності, які передбачають зібраність, організованість, відповідальність. З метою збагачення відповідних знань і вмій молоді доречно проводити бесіди про психологічну діяльність людини, її свідомість, волю, відчуття, характер, мотивацію поведінки, інтереси, здатності, потреби, темперамент тощо.

Ідеали, до яких прагнуть студенти, підвищують ефективність процесу самовиховання. Спостереження приводять нас до думки, що більшість людей без життєвих цілей та ідеалів байдужі до самовиховання. Тому важливо зрозуміти ідеали студентів і допомогти сформувати їх тим, хто ідеалів не має. Успішність процесу самовиховання багато в чому залежить від рівня розвитку всього колективу. Самовиховання часто буває успішним у згуртованому колективі, в атмосфері здорової думки, доброзичливості та взаємної вимогливості.

Процес самовиховання тривалий і включає кілька етапів.

Перший етап. По-перше, викладачі за допомогою анкети виявляють ставлення студентів до самоосвітнього процесу: Чи займаєтесь ви самоосвітою? Що спонукає вас наполегливо працювати над собою? Яких основних цілей ви сподіваєтесь досягти шляхом самостійного навчання? Які прийоми ви використовуєте, щоб тренуватися? З якими труднощами ви зіткнулися в цій роботі і як їх подолали? Якої допомоги дорослим у самоосвіті ви потребуєте?

На цьому етапі формується мотивація та свідома установка студентів на самоосвіту. По-перше, потрібно дати студентові зрозуміти, що його доля залежить не тільки від виховної роботи в закладі вищої освіти, а й від його власної самостійної роботи. Він

також повинен розуміти, що самоосвіта є як його особистим, так і суспільним надбанням.

Другий етап починається з прагнення студента до самовдосконалення. На цьому етапі викладачі повинні сприяти формуванню ідеалу, до якого повинні прагнути люди, і формувати в студентів бажання наполегливо до нього прагнути. З'ясувавши різницю між собою та ідеалом, студент бачить, які якості його необхідно виховувати для досягнення ідеалу, а які недоліки слід усунути. Оскільки студент постійно розвивається, ідеал також потребує вдосконалення та збагачення. Ідеал допомагає йому розробити план самовиховання. На цьому етапі окремі фрагменти індивідуальної проєктної самоосвіти варто обговорити зі студентами.

Третій етап. Студенти починають систематично реалізовувати програми самоосвіти. Цей процес відбувається в різних видах діяльності: навчанні, праці, самообслуговуванні, громадському порядку, участі в гуртковій роботі. Викладачі допомагають студентам контролювати результат виконання рішень. З часом зовнішній контроль викладача чи колективу зменшується, а самостійність та ініціатива учня зростає.

Однією із важливих умов розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього фахівця є, на нашу думку, інтегроване навчання. Вивчаючи питання інтеграції в освітній діяльності студентів університету, ми дійшли висновку, що інтеграція – це складний системний процес, спрямований на організацію та реалізацію навчального процесу шляхом успішної інтеграції навчальних дисциплін. Професійна спрямованість, уміння застосовувати знання з різних галузей у розв'язанні конкретних завдань є ознакою якісної професійної підготовки майбутніх фахівців. Для цього необхідно виховувати у студентів уміння самостійно працювати з інформацією, розвивати прагнення до активного самовдосконалення тощо. Тому ми вважаємо, що інтеграція навчальних дисциплін є найважливішим фактором,

мотивацією та умовою вдосконалення процесу професійної підготовки майбутніх фахівців.

Основними ознаками інтеграції є: організаційна єдність у навчальному процесі теоретичної та практичної підготовки.

Науковці запропонували три необхідні умови інтеграції дисципліни:

- об'єкти дослідження повинні перетинатися або бути достатньо близькими;
- слід використовувати однакові або подібні методи дослідження комплексних дисциплін;
- інтегровані дисципліни базуються на спільних моделях і спільних теоретичних концепціях.

Ми вважаємо, що ці умови є необхідними, але недостатніми для їх застосування в закладах освіти, оскільки вони відображають теоретичні основи проблеми інтеграції знань без урахування практичної діяльності майбутніх фахівців. Класифікація рівня предметної інтегрованості повинна здійснюватися на основі інтегрованого змісту. Інтеграція змісту освіти може мати кілька рівнів на основі різноманітних об'єктивно доступних факторів інтеграції.

Перший і найвищий рівень визначається цілісністю наукового знання, що базується на предметі.

Другий рівень – навчання синтезу. Для інтеграції навчальних дисциплін на загальноосвітньому рівні необхідна стабільна інтеграційна частина. Стабільний розділ включає теми, які вивчаються тільки в рамках базових дисциплін. До комплексного розділу входять теми, які можна вивчати під час вивчення інших предметів.

Третій рівень інтеграції змісту – це рівень міжпредметних зв'язків. Він забезпечує можливості для реалізації, систематизації та узагальнення знань студентів із суміжних дисциплін. Тому в практиці викладачів використовується як вертикальна інтеграція (об'єднання матеріалу в тему, повторення тем різного рівня

складності на різних курсах), так і горизонтальна інтеграція (об'єднання однотипних навчальних матеріалів з різних дисциплін).

При виборі змісту навчальних предметів і практичних проєктів варто дотримуватися таких принципів:

— науковості – інтеграція знань на теоретичному рівні, інформація, що вивчається, порушує фундаментальні і важливі загальні закономірності існування соціального середовища;

— відповідності – як підтвердження нових додаткових аргументів достовірності теорії, що дає змогу розкрити єдність логіки та історії в еволюції наукового теоретичного знання, відтворити логічну функціональну теорію, яка допомагає пояснити органічні зв'язки між існуючими теоріями, як системний підхід до вже побудованих теорій, як інтеграційний чинник розвитку знань;

— перспективності – передбачає знайомство зі сферою професійної діяльності майбутнього фахівця: знайомство з установою, в якій він працюватиме, тощо. Принцип вимагає ретельного вибору виду професійної діяльності, щоб майбутній фахівець міг ознайомитися з професійними обов'язками закладів освіти (наприклад, на практиці).

Л. Герасименко вважає, що для реалізації інтегрованого процесу в освітньому середовищі необхідно дотримуватись таких умов навчання: спільних цілей і завдань освітнього процесу, єдиних принципів і методів навчання, єдності концептуальних системи.

Всі науки, які викладаються у закладах вищої освіти, повинні бути спрямовані на майбутню кар'єру студентів, формування і розвиток професійних якостей студентів для

забезпечення ефективності їх майбутньої професійної діяльності. Використання міжпредметних зв'язків є одним із засобів уможливлення контекстного навчання. Ідея інтегральної освіти є актуальною, оскільки успішна методична реалізація обіцяє досягнення мети надання якісної освіти, тобто конкурентоспроможної освіти, яка забезпечує, щоб кожен фахівець самостійно досягав тієї чи іншої життєвої мети, був творчо активним у різних суспільних сферах.

Професійна підготовка майбутніх фахівців має базуватися на єдиній концептуальній позиції, організовуватися як цілісний освітній процес, орієнтований на єдину мету і завдання – якісну професійну підготовку майбутніх фахівців. Тому існує потреба у дослідженні та впровадженні різних шляхів і методів для інтеграції освітніх програм на різних рівнях професійної підготовки.

Комплексна підготовка майбутніх фахівців дає позитивні результати: знання студентів набувають системності, виявляється універсальність наукових зв'язків, узагальнюються знання та вміння, сприяє комплексному застосуванню, узагальненню, ідеям і методам передачі знань від дисципліни до ще одна дисципліна, яка є основою творчих підходів до навчальної діяльності в умовах євроінтеграції; ефективніше формування переконань і всебічний розвиток особистості; посилення світоглядної спрямованості пізнавальних процесів студентів; забезпечення життєдіяльності навчально-професійної діяльності.

Крім того, інтегроване навчання прискорює формування переконань і світогляду майбутніх фахівців, сприяє прояву суб'єктивного ставлення до засвоєних фактів і способів їх інтерпретації, самостійного виявлення проблем, парадоксів і протиріч, евристичних позицій у навчальному процесі.

Метою інтегральної освіти є формування цілісних системних знань про єдність навколишнього світу, підготовка учнів до успішної професійної діяльності, розвиток інтелекту,

творчого мислення тощо.

Інтеграція – це процес і результат створення нерозривного зв'язку, єдності, цілісності. Результатом інтеграції є абсолютно нова, інтегрована властивість, яка не зводиться до суми властивостей комбінованих елементів, а забезпечує більш високу ефективність загальної цілісності.

Слід зазначити, що до цього часу в педагогіці, психології та багатьох інших науках не склалося єдиного підходу до розуміння та використання цього терміну.

Інтеграція походить від латинського слова «integration», що означає «ціле». Це поняття трактується в науковій літературі як об'єднання раніше ізольованих частин, елементів і вузлів у ціле, що супроводжується ускладненням і посиленням зв'язків і відносин між ними. Інтеграція розглядається як явище, фактор і процес розвитку. Розгляд інтеграції як процесу найчастіше використовується в сучасній науковій та навчально-методичній літературі, що стосується проблем вищої освіти.

Процес інтеграції спрямований на організацію цілісної навчальної діяльності, яка доповнює та поглиблює наявні знання, надаючи їм нового змісту та спрямованості, тобто інтегрованість як засіб розвитку об'єктивності в нових наукових галузях. Розуміння інтегрованості як педагогічного принципу змінює характер педагогічного мислення, явища трансформуються та обґрунтовуються.

Вчені намагалися розкрити інтегрованість як загальнонауковий закон. При цьому, порівняно з внутрішньопредметною інтеграцією, міжпредметна інтеграція є найбільш важливою та ефективною.

Міждисциплінарна інтеграція у вигляді цілісної системи навчання, наповненої спеціальними функціями, які не можуть існувати в одній дисципліні. Якщо глибше розглянути поняття інтеграції, то термін «інтеграція в межах дисциплін» не зовсім коректний. На нашу думку, функції міждисциплінарної інтеграції

набагато складніші, вони призначені для роботи з багатьма предметними областями в результаті таких дій, як диференціація, класифікація (структурування), систематизація (синтез і повнота) знань.

Оскільки міжпредметний зв'язок є основною складовою інтеграційного процесу, то інтеграційному процесу освітньої системи можна надати статус принципу навчання, який наділяє інтеграцію універсальністю та фундаментальністю, що визначає умови побудови системи навчання. Варто акцентувати увагу на необхідності створення інтегративних зв'язків між елементами системи змісту освіти. Дисциплінарна структура будь-якого курсу приховує небезпеку того, що ціле буде закрито окремими частинами. Щоб уникнути цієї проблеми, побудова будь-якої освітньої системи повинна забезпечувати інтеграцію, інтегрованість і зв'язок кожної частини в ціле. Проблему побудови то організації навчального процесу не розв'язано.

Розробка цього питання в основному здійснювалася шляхом вивчення зв'язків між навчальними дисциплінами в рамках різних циклів дисциплін. Сьогодні робляться спроби реалізувати більш комплексну та глибшу інтеграцію в освіті, головним чином інтегруючи всі компоненти навчального процесу при здійсненні інтеграції змісту освіти, що характеризується практичною реалізацією принципу уніфікації змісту та процедур освіти.

Спостерігається тенденція до глибшої інтеграції теоретичних дисциплін з продуктивною діяльністю. Необхідність такої інтеграції зумовлена слабкими знаннями, отриманими учнями, оскільки вони не підкріплені практичною діяльністю. І зворотний ефект: практичні навички без теоретичної (необхідної та достатньої) фундаментальної підтримки обмежені у їх використанні. Для майбутніх фахівців різних галузей дуже важливо вміти поєднувати теоретичні знання з практичними навичками. Освіта повинна забезпечувати синтез, інтеграцію, поєднання частин у ціле. Системність побудови змісту освіти та

сама організація навчального процесу потребує подальших досліджень.

Однією із важливих умов розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього фахівця є, на нашу думку, студоцентроване навчання. Такий підхід до освіти сприяє формуванню здатності вчитися впродовж життя, розвиває організаційне, креативне, гнучке мислення, що дозволяє з успіхом діяти в умовах змін та невизначеності.

Проаналізувавши підходи до сутності та змісту студоцентрованого підходу у навчанні, ми можемо стверджувати, що студентоцентризм є одним із важливих принципів організації навчального процесу у вищій школі. Важливими характеристиками студоцентрованого підходу є врахування власних освітніх потреб здобувачів освіти, можливість формування індивідуальних освітніх траєкторій, набуття індивідуального набору компетенцій для якісного виконання професійних обов'язків та розв'язання життєвих проблем [1].

Згідно із законом України «Про вищу освіту» студентоцентроване навчання – підхід до організації освітнього процесу, що передбачає: заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії; побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу [3].

Отже, студентоцентризм – це підхід до організації освіти, за якої здобувач освіти перетворюється з об'єкта на суб'єкт навчальної діяльності, тобто на активного учасника освітнього процесу. Студоцентрований підхід реалізується шляхом використання особистісно-орієнтованого підходу. Такий підхід дозволяє активно залучати студентів до освітнього процесу, враховуючи їх індивідуальні потреби.

Основною метою студентоцентрованого підходу є створення сприятливих умов для формування загальних та професійних компетентностей, при збереженні свобод здобувачів вищої освіти для досягнення власних культурних і освітніх цілей.

Сучасні освітні тенденції відображені в законі України «Про освіту», в якому наводиться визначення поняття «Індивідуальна освітня траєкторія» як «персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання». Індивідуальна освітня траєкторія враховується в індивідуальному навчальному плані, який визначає послідовність, форму і темп опанування здобувачем освіти освітніх компонентів програми. Індивідуальна освітня траєкторія передбачає можливість здобувачів вищої освіти бути активними учасниками організації освітнього процесу [4].

Одним із шляхів реалізації індивідуальної освітньої траєкторії є вибіркові дисципліни. Сьогодні в Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка здобувачі вищої освіти мають право обрати вибіркові дисципліни самостійно, враховуючи власні інтереси та потреби та побудувати власну індивідуальну траєкторію навчання.

Згідно з Положенням про порядок реалізації студентами права на вільний вибір навчальних дисциплін у Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка вибіркова частина навчального плану студента внесена для індивідуалізації навчання і задоволення освітніх і кваліфікаційних потреб особи, ефективного використання можливостей і традицій Університету, регіональних

потреб тощо.

Вибір студентом навчальних дисциплін створює умови для досягнення ним наступних цілей:

– поглибити професійні знання в межах обраної спеціальності (спеціалізації, освітньої програми) та здобути додаткові спеціальні (фахові, предметні) компетентності, у тому числі зі здобуттям професійної кваліфікації (якщо це передбачено освітньою програмою);

– поглибити свої знання та здобути додаткові загальні і загальнопрофесійні компетентності в межах споріднених спеціальностей і галузі знань;

– ознайомитись із сучасним рівнем наукових досліджень інших галузей знань та розширити або поглибити знання за загальними компетентностями;

– сформувати та реалізувати свою індивідуальну освітню траєкторію [9].

Дисципліни за вільним вибором студентів визначаються випусковими кафедрами, з урахуванням регіональних потреб у фахівцях певної спеціальності та спеціалізації, досвіду підготовки фахівців в університеті, особливостей наукових шкіл, запитів студентів, рекомендацій роботодавців. Дисципліни вільного вибору студентів можуть бути орієнтовані на задоволення їх освітніх і культурних потреб, додаткову фундаментальну і спеціальну підготовку. Каталог вибірових дисциплін затверджується рішенням вченої ради університету за пропозиціями кафедр та згідно рішення вченої ради факультету. При цьому здобувачі певного рівня вищої освіти мають змогу обирати як одну дисципліну із запропонованого переліку, так і блок дисциплін певного циклу за іншою освітньою програмою. У такому разі студент отримує від Університету свідоцтво про вивчення цих дисциплін, затверджене вченою радою університету.

Реалізація права студентів на вибір навчальних дисциплін відбувається згідно з Порядком організації вибору навчальних дисциплін за вільним вибором студентів варіативної складової навчальних планів у Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка. Студенти всіх рівнів вищої освіти денної і заочної форми навчання обирають вибіркові навчальні дисципліни шляхом електронної реєстрації. Відповідно до підсумків реєстрації деканати формують списки потоків і груп студентів на відповідні вибіркові дисципліни [8].

Таким чином, вибіркові дисципліни є одним із шляхів реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти, одним із механізмів підвищення якості професійної підготовки, розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього фахівця.

Отже, воєнний конфлікт створює непевність, складні умови та виклики для суспільства. У таких умовах розвиток соціально-професійної мобільності майбутнього педагога важливим завданням педагогічної освіти. Соціально-професійну мобільність майбутнього педагога ми розуміємо як здатність до адаптації до змін, розвитку нових компетенцій, професійне зростання.

Творче освітнє середовище закладу вищої освіти є умовою для розвитку соціально-професійної мобільності майбутніх педагогів, їх професійного становлення як фахівців. Під освітнім середовищем навчального закладу ми розуміємо систему впливу та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться у соціальному та просторово-предметному оточенні в межах організованого освітнього процесу.

Однією із важливих умов розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього фахівця є, на нашу думку, інтегроване навчання. Процес інтеграції спрямований на організацію цілісної освітньої діяльності, яка доповнює та поглиблює наявні знання, надаючи їм нового змісту та спрямованості, тобто інтегрованість

як засіб розвитку об'єктивності в нових наукових галузях. Професійна спрямованість, уміння застосовувати знання з різних галузей у розв'язанні конкретних завдань є ознакою високого рівня сформованості соціально-професійної мобільності.

Студентоцентроване навчання це важливий принцип організації освітньої діяльності вищої школи. Орієнтація вищої освіти на особистість студента дає можливість підвищити якість системи вищої освіти, підготувати конкурентоспроможного фахівця на сучасному ринку праці з гнучким креативним мисленням, ініціативного, стимулює його до відповідального навчання, розвиває соціально-професійну мобільність.

Список використаних джерел:

1. Бутенко О., Опікунова Н. Роль системи зворотного зв'язку у процесі студентоцентрованого навчання. Колективна монографія. 2021. 291 с.
2. Галета Я. Віртуалізація та соціалізація як засоби розвитку особистості. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Випуск 207. 2022. С. 14–17. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-207-14-17>
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія у 2 ч. К.: Освіта. 2009. Ч. 1. 302 с.

6. Ляшенко Р. Феномен самопрезентації в контексті самоактуалізації особистості. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки*, (7). 2017. С. 81–87.

7. Міщенко Т., Стадник Н. Студентоцентричне навчання як вектор розвитку гуманітарної парадигми освіти. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Випуск 17 (60), 2017. С. 32–37. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2017_17_11

8. Положення про організацію освітнього процесу в Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка на 2022–2023 навчальний рік. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. 86 с.

9. Положення про порядок реалізації студентами права на вільний вибір навчальних дисциплін у Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. 14 с.

10. Приходченко К. Творче освітньо-виховне середовище: теоретичний і практичний концепти: монографія. Донецьк, 2011. 382 с.

11. Пріма Р. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія. Дніпропетровськ: ІМА-ПРЕС, 2009. 367 с.

12. Sorokin P. *Social and Cultural Mobility*. N.Y. 1959. P. 207.